TIJDWINST MET MEER DISCIPLINE BIJ DE VRIJHEID

Iedere leraar weet hoe veel tijd op scholen verloren gaat doordat leraren veel moeten herhalen, corrigeren en of zelfs waarschuwen, omdat klassen te onrustig en of rommelig waren. Wat Maria Montessori schreef over discipline en vrijheid, raakt de kern van haar onderwijsvisie. Hier een voorpublicatie, een passage uit het boek dat verschijnt over de verschillende vormen van reformpedagogiek: *Dalton, Freinet, Jenaplan, Montessori en Vrijeschool.*[1]

TEKST **JAAP DE BROUWER**

"Hoe is het mogelijk discipline te verkrijgen in een klas waar de kinderen zich vrij mogen bewegen?", is een kritiek die Montessori (2016b, p. 72)[2] vaak te horen kreeg. Ze pareerde die kritiek: "De kinderen in mijn scholen zijn vrij, maar dat betekent niet dat er geen organisatie is. Organisatie is noodzakelijk en als de kinderen vrijheid krijgen om te werken, dan moet die organisatie steviger zijn dan in gewone scholen" (Montessori, 2019b, p. 253). Vrijheid is immers aan grenzen gebonden. Als voorbeeld stelde zij een vis die in het water weliswaar vrij is, maar op land niet kan leven. Ze schrijft dat "het stellen van grenzen juist de volle ontplooiing van het leven mogelijk maakt. In de chaos van de onbeperktheid kan niets bestaan" (Montessori, 2020, p. 51). Ze benadrukt zelfs het verband tussen vrijheid en discipline; ze gaan meestal hand in hand: "Wanneer er discipline in een klas ontbreekt, er een fout moet schuilen in de vorm van vrijheid die er gegeven wordt" (Montessori, 2020, p. 49). Vrijheid is niet kunnen doen wat je wilt: "Als je het kind "laat doen wat hij zelf wilt" terwijl hij zichzelf nog op geen enkele manier onder controle heeft, is dat verraad aan het begrip vrijheid" (Montessori, 2019b, p. 211). Vrijheid is weliswaar noodzakelijk voor de ontwikkeling van het kind, maar vrijheid is een opbouwend ontwikkelingsbegrip, meende zij, iets dat het kind leert te gebruiken door zijn eigen inspanningen en ervaringen (Montessori, 2019b). "Vrijheid bestaat niet door de ontkenning van een hoger gezag, niet door het omverwerpen van het gezag van volwassenen, niet door het feit dat een volwassene die eerst het kind onderdrukt, hier mee ophoudt. Het kind toont dat vrijheid bestaat uit de mogelijkheid om de roep te volgen van de innerlijke leiding, die iedereen bezit. Vrijheid eist een hogere vorm van gehoorzaamheid, niet een lagere" (Montessori, 2020, p. 49). En, schrijft ze elders: "Om discipline te bereiken moet men vrijheid geven en om vrijheid te genieten, moet er discipline zijn" (Montessori, 2020, p. 50). Waarbij Montessori grofweg twee vormen van discipline onderscheidde: sociale en innerlijke discipline.

'Om discipline te bereiken moet men vrijheid geven en om vrijheid te genieten, moet er discipline zijn.'

Sociale discipline moet organisatie van het werk mogelijk maken; het zijn regels en routines in de groep waar iedereen zich aan moet houden. Montessori daarover: "De maatschappelijke orde berust op wetten en discipline: wetten geven aan wat en hoe men moet doen, de discipline zorgt ervoor dat iedereen aan deze wetten gehoorzaamt" (Montessori, 2020, p. 135). Elders schreef ze daarover: "Er is immers geen sociale organisatie zonder daarbij passende orde en discipline" (Montessori, 2020, p. 75). Ze meende dat kinderen zich langzaam maar zeker bewust worden dat ze als groep een gemeenschap vormen die zich als een minisamenleving met regels en wetten gedraagt. Dat is immers overal ter wereld de manier om sociale samenhang in een groep te bewerkstelligen. Ook kinderen moeten weten waar ze aan toe zijn en wat zij kunnen doen om hun steentje bij te dragen

aan de samenleving, vond zij. Waar het echter om gaat, meende zij, is de manier waarop deze regels en wetten gemaakt en gehandhaafd worden. Ze stelde dat kinderen zich in deze gedragen in overeenstemming met hun aard, gedrag als iets natuurlijks beschouwend, anders dan "door aansporingen van hun leraar" (Montessori, 2019b, p. 251). Sociale discipline en gehoorzaamheid liggen dan ook dicht bij elkaar, meende zij. Ze sprak over drie trappen van gehoorzaamheid. Waar het kind op de eerste trap niet of maar af en toe kan gehoorzamen, kan het op de derde trap perfect gehoorzamen. Bij de derde trap, stelde ze dat: "…het kind de leraar onmiddellijk gehoorzaamt, wat ze ook vraagt". En verderop: "De meest volkomen vorm van gehoorzaamheid was bereikt, wanneer het kind ernaar verlangde, dat iemand hem iets vroeg, om dit dan zo nauwkeurig mogelijk te kunnen doen" (Montessori, 2020, p. 48). Gehoorzamen bestaat dan uit handelen in overeenstemming met wat iemand anders van je wil, zonder daarbij de eigen onafhankelijkheid, zelfstandigheid en verantwoordelijkheid te verliezen. Deze vorm van sociale discipline wordt gekenmerkt door ordelievendheid, welwillendheid tegenover elkaar en gehoorzaamheid tegenover volwassenen (Montessori, 2020). Het was volgens Montessori vóór alles noodzakelijk dat de leraar sociale discipline in de groep tot stand brengt: "De grens van de vrijheid, die wij het kind toestaan, moet het algemeen belang zijn. […] Het is onze plicht het kind dus te beletten wat kwetsend en of hinderlijk is voor anderen, evenals elke ongemanierde of ruwe daad" (Montessori, 2016b, p. 73). Zo kan de leraar kinderen leren om sociale discipline te oefenen: "Men kan dus de kinderen leren wat orde is, door hen op hun eigen plaats netjes te laten zitten, hun de bedoeling daarvan te laten begrijpen, zodat zij het beginsel van collectieve orde leren en zich eigen maken" (Montessori, 2016b, p. 78). In montessorischolen leren kinderen op deze manier hun plaats te kennen: ze ontwikkelen zichzelf, maar leren tegelijkertijd wat het betekent om deel te zijn van een gemeenschap (Schwegman, 1999). Dat alles om uiteindelijk de vrijheid van alle kinderen te vergroten als de bewegingen en handelingen van de afzonderlijke kinderen meer gecoördineerd, geordend en gedisciplineerd zijn, dus rekening houdend met de andere kinderen in de groep: "De meest zichtbare resultaten [van sociale discipline] houden nauw verband met wat we "respect voor het werk van anderen en rekening houden met de rechten van anderen" zullen noemen" (Montessori, 2022, p. 78). Of zoals ze elders schreef: "Een lokaal, waar alle kinderen bezig zijn met een doel, verstandig en volgens eigen wil, zonder verwarring te brengen, is een geordende omgeving" (Montessori (2016b, p. 78).

'De grens van de vrijheid, die wij het kind toestaan, moet het algemeen belang zijn.'

Die andere vorm van discipline die Montessori hanteerde is de innerlijke discipline en is meer gericht op het individu zelf dan op de groep. Een innerlijk gedisciplineerd kind is in staat zichzelf te beheersen, impulsen te controleren en regels te kunnen opvolgen: 'Meester over jezelf' noemde Montessori dit (2016b, p. 72). Deze zelfdiscipline kan alleen ontstaan en bestaan in vrijheid, meende zij, want in vrijheid neemt het kind initiatief, maakt het zelf keuzes en rond het zelf zijn werk af. Niet omdat een

»

volwassene het zegt, de opgelegde discipline, maar omdat het kind zich dit zelf oplegt. Het kind gehoorzaamt dus aan zichzelf, meende zij, en zo vormt vrijheid de persoonlijkheid van het kind, meer dan volwassenen denken. Daarom moet vrijheid volgens Montessori op de juiste manier begrepen worden. "Ongeordende kinderen krijgt men wanneer de orde werd opgelegd door de wil van de volwassene, luie kinderen wanneer het werk van bovenaf werd opgelegd door de volwassene; ongehoorzame kinderen, want gehoorzaamheid was aan ze opgelegd" (Montessori, 2019b, p. 211). Wanneer vrijheid en zelfdiscipline goed begrepen worden, vond zij, krijgt het kind de kans om zijn zelfdiscipline te oefenen. Discipline en vrijheid zijn zodoende twee kanten van dezelfde medaille. Anders gesteld: zonder zelfdiscipline geen vrijheid en geen vrijheid zonder zelfdiscipline. Het gaat daarom bij Montessori altijd om 'vrijheid' die leidt tot 'gedisciplineerde activiteit' bij het kind. Zelfdiscipline veronderstelt dat kinderen gehoorzamen aan iets in henzelf, en daarmee is het ontwikkelen ervan een zaak van emancipatie. Sterker nog: van zelfemancipatie, aldus Montessori: het kind leert zelfstandig denken en handelen en draagt daar zelf verantwoordelijkheid voor. Maar die zelfstandigheid veronderstelt een kritische houding ten opzichte van de werkelijkheid die het kind nog niet kent, maar waarvoor het wel de vrijheid moet krijgen om die te ontdekken en te leren kennen. De vrijheid van kinderen is dus niet onbeperkt, maar p ast zich aan aan het vermogen van de kinderen om zelfgedisciplineerd te kunnen zijn: "Deze kinderen genoten een vorm van vrijheid die ze aankonden" (Montessori, 2020, p. 48).

'Deze kinderen genoten een vorm van vrijheid die ze aankonden.'

Het ontwikkelen van sociale en innerlijke discipline zorgt er zo voor dat school een plek wordt waar kinderen zich leren voegen, maar ook waar ze zichzelf vrij leren maken, vond Montessori. Enerzijds zal een kind dat zich te veel voegt, aanpast en gehoorzaamt zich allicht conformistisch gedragen en afhankelijk zijn van de opgelegde discipline en vrijheid, waardoor het minder uitgedaagd wordt tot zelfdiscipline, tot emancipatie. Anderzijds zal een kind dat alleen maar kiest voor zijn eigen vrijheid, alleen maar doet wat het zelf wil, allicht verworden tot een eenling, met eventueel afwijzing binnen de groep tot gevolg en zal daardoor weinig sociale discipline ontwikkelen. Evenwichtige vorming ligt dus ergens in het midden, meende Montessori. Ze zag dan ook als een van de grootste prestaties van de Casa dei Bambini dat er "gedisciplineerde kinderen worden gevormd" (Montessori, 2022, p. 91). Haar gedisciplineerd wel goed begrepen dus! Zo bezien zijn discipline en vrijheid zaken die georganiseerd moeten worden om ze te kunnen ontwikkelen. Voor kinderen die nog geen controle hebben over zichzelf, zich slecht gedragen of onrustig zijn, is de leraar zelfs als een politieagent, meende zij, door actief leiding te geven en te begeleiden (Montessori, 2016a). Ze stelde dat de leraar twee taken heeft: het kind leiden naar concentratie en het helpen zich te ontwikkelen. Naarmate kinderen beter in staat zijn zich te concentreren, krijgen zij meer vrijheid van de leraar. De leraar laat het kind evenwel nooit aan zijn lot over, ondersteunt altijd waar nodig bij pogingen de 'innerlijke leiding' te gehoorzamen (Montessori, 2020). Daarbij bedient de leraar zich van specifieke oefeningen, zoals de 'stilteles', het streeplopen,

'Naarmate kinderen beter in staat zijn zich te concentreren, krijgen zij meer vrijheid van de leraar.'

het geluidloos verplaatsen van schoolmeubilair of het dragen van een grote terrine warme soep, volgens Montessori allemaal mogelijkheden waarmee de discipline en controle van kinderen geoefend kan worden. Bovendien is er vrijheid en vrije keuze nodig, omdat "… intellectueel vrij werk de basis is voor innerlijke discipline" (Montessori, 2022, p. 91). En vrijheid veronderstelt ook materialen waaruit gekozen kan worden, meende zij. De leraar moest dus ook materialen beschikbaar stellen in de voorbereide omgeving, materialen waarmee de discipline geoefend kan worden.

1. Sins, Patrick, De Brouwer, Jaap e.a. (2026). Dalton, Freinet, Jenaplan, Montessori en Vrijeschool. Oorsprong en betekenis voor onderwijs van nu, Publisher Leonon Progressive Education, ISBN-nummer: 9789491480560 Aanbiedingsprijs: € 29,95 (tot 27 november 2026), Consumentenprijs: € 34,95 (vanaf 27 november 2026).
2. In het boek wordt de APA bronverwijzing aangehouden, vandaar dat dit artikel verder geen voetnoten heeft. Ook de lay-out en aanhalingstekens in het boek worden anders gebruikt als gebruikelijk in dit magazine: langere doorlopende alinea's en dubbele aanhalingstekens voor citaten, enkele voor citaten binnen citaten.